

PRÒLEG

Qualsevol lector català que senti interès pel gènere autobiogràfic haurà hagut de passar, un moment o altre, pels diaris de Feliu Formosa. Des d'*El present vulnerable* (1979), el primer que va publicar i que va representar una revelació en el tractament de la intimitat dins la nostra literatura, fins a *Sala de miralls* (2010), l'últim que havia vist la llum fins ara i en què ja aflorava el desassossec pels trasbalsos de l'edat, n'han aparegut quatre lliuraments, dels quals els altres dos, *A contratemps* i *El somriure de l'atzar*, publicats el mateix any 2005 —l'un, al febrer, i l'altre, al novembre—, formen en realitat una unitat d'escriptura i pensament que va ser omesa en el seu moment per conveniències editorials. Aquesta, en tot cas, és la seqüència que reconeix l'autor i que es fa explícita en la numeració com a "Diaris, 4" que acompanya el cinquè volum editat, el present *El temps robats*.

Entre el primer i l'últim d'aquests textos han transcorregut quaranta anys llargs, durant els quals Feliu Formosa s'ha afirmat com un dels poetes, dramaturgs i traductors més sòlids i valuosos que fonamenten el prestigi d'una cultura; de qualsevol cultura, però aquest cas pertany a la nostra: estem de

sort. Ha esdevingut allò que, per fer-ne via, en diem "un intel·lectual de referència", per més que últimament tendeixi a confondre's la integritat moral i la intel·ligència que irradien unes tals figures mestres amb l'histerisme saberut d'alguns tertulians televisius. Formosa és, al contrari, un referent a l'antiga manera; la seva literatura no imposa idees, no mercadeja amb les emocions, no aspira ni tan sols a tocar la vora esfilagarsada de cap veritat, sinó que arriba al lector a través d'una destil·lació discreta i pausada, gairebé ruboritzada de sortir a la superfície, desproveïda de tota pedanteria, de pirotècnia verbal i de qualsevol manifestació de sensibleria fofa. La manera com estan escrits els seus llibres concorda amb la manera com ell és, amb prou feines sense més desviacions que les que comporta el pas de la carnalitat al paper. L'obra diarística ha tingut una importància determinant en la construcció d'aquest perfil humà i intel·lectual que el tracte personal amb ell no desmenteix ni a penes matisa, sinó que intensifica fins a esdevenir una forma de consol.

El temps robat ofereix una nova ocasió d'acostar-se a la intimitat literària de Feliu Formosa, ara instal·lat de ple en la vellesa que ja despuntava en el seu anterior *Sala de miralls*. Ell mateix assenyala aquesta continuïtat en una de les primeres

pàgines del llibre, quan es proposa revisar l'antic quadern per "posar-se en situació" i reprendre el discurs allà on l'havia deixat. És un to diferent al dels seus diaris anteriors, sobretot del primer, escrit en una espècie d'estat de gràcia –de desgràcia vital, també– que es desfermava a dolls, en qualsevol circumstància o lloc, ja fos a la taula d'un bar o en un vagó de tren, com un imperatiu, una febre de dir. Anava tot el dia amb paperets a les butxaques... Aquest d'ara correspon a una etapa molt diferent, molt menys convulsa i atrafegada, menys rutilant en passions i esdeveniments, però conserva aquell do tan infreqüent per a la franquesa sense enfarfecs amb què es va fer respectar i es va fer estimar tant llavors. La capacitat de Formosa per mostrar sense tabús els seus neguits i trastorns més íntims, fins i tot les nimietats que d'altres ometrien com una exhibició de baixesa física o moral (la decadència del cos, les aventures sexuals), segueix vigent en aquestes pàgines, que no tenen de crepusculars sinó la disminució de l'activitat pública, però no la brillantor i l'autenticitat amb què aquestes interioritats són desvelades. L'edat no ha pas minvat la seva facultat de delimitar amb molta cura la vida de la literatura. Com en tot procés d'escriptura, la dels diaris participa també d'una determinada formalització de l'experiència i del pensament, per més que

el jo de l'autoria sembli confondre's amb el jo que parla, com si no hi hagués cap distància entre l'un i l'altre i accedíssim a la veu per una mena de transparència, ungida d'una autoritat sense mediacions. No és així. Sempre hi ha alguna capa entremig, ni que sigui la que hi estén entre l'un i altre la gramàtica, que obliga, vulguis no vulguis, a ordenar les frases –que equival a pautar el temps–, que imposa les seves regles de sentit i deixa fora tants esquerdills de realitat que es resisteixen a ser dits. Formosa afronta *El temps robat* amb una consciència clara dels tributs deguts al llenguatge, però també, tal com ens hi havia acostumat, amb l'obstinació d'esquivar-los fins allà on li sigui possible perquè s'hi entrevegi a sota el contorn nítid d'un ésser humà.

Havia fet vuitanta anys quan va començar aquest quadern, i en té vuitanta-quatre quan el lliura a l'editor, atordit pels mateixos dubtes que l'assalten sempre que té un text a punt d'impremta, com si li agonitzés un ocellet atrapat al puny. Encara hi ha lectures, viatges, somnis, relacions, i les reflexions i menudeses quotidianes amb què l'escriptor de diaris sutura la inclemència de veure's exposat al desconcert de la pròpia narració, però hi predomina cada vegada més el to retrospectiu, l'evocació postergada, el record fins ara negat o adormit. Sig-

nifica això que no hi ha més vida per viure que la que ja s'ha viscut, quan un es troba a la ratlla dels vuitanta? Tot *El temps robat* n'és en gran part la refutació. La sensació d'haver arribat a una edat termenera, a partir de la qual el cos el sumeix en una indolència paralitzant, és present en aquests apunts de vellesa des de bon principi. "M'he sentit inútil, esgotat, i en molts moments m'ha passat pel cap la idea que tot el que era capaç de fer ja ho havia fet, que la meua vida activa havia arribat a un final", escriu en un moment inicial de prostració, al qual contribueix el trasbals d'haver hagut de traslladar la seva residència habitual de Barcelona a Igualada, amb la fatiga dels viatges consegüents d'una ciutat a l'altra. El canvi d'escenari, per a un escriptor, és sempre rellevant. Necessita a prop la seva taula, els seus llibres, la seva rutina de treball. Però ben aviat, en el mateix apunt en què semblava sucumbir tot enumerant els amics que se li han anat morint, es remou com si diguéssim a la cadira. "No veig, però, cap altra alternativa que insistir i continuar escrivint", es persuadeix, i d'aquesta decisió imperiosa neixen totes les pàgines que seguiran: escriure per seguir vivint, encara que sigui amb impaciència, forçant l'obligació a esdevenir necessitat, "enmig de dubtes, cabòries, inseguretats, inèrcies, mandra, angoixa, insatisfacció". L'enumeració és seva, és la

d'aquest home a la vuitantena que vacil·la davant el full en blanc i la seva temuda improductivitat, però podria ser perfectament la de qualsevol de nosaltres, també dels més joves, atrapats entre la confusa agitació de la vida i la disciplina que demana el text, que és com dir: atrapats entre el goig d'un jo agegantat i la modèstia de deure's a la comprensió dels altres.

Feliu Formosa, doncs, escriu, no ja poesia, per a la qual constata que va emmudir fa dotze anys, després de publicar *Centre de brevetat* a la setantena, força més tard de l'edat en què Juan Luis Panero, que només reconeixia la permanència del do en el vell Vinyoli, havia confirmat el buit a propòsit de la seva. Potser requereix un contacte més intens amb la vida, la poesia, una despesa energètica que l'ancianitat no està en condicions de donar, però Formosa, a diferència del poeta castellà, no es resigna a callar, encara que sigui acordant-se a la prosa diària, perquè cedir a la inèrcia del silenci seria, en efecte, una altra manera de morir-se. Escriu contra la fatiga, contra l'oblit, contra la pèrdua i el desgast, contra el pes i tot del propi passat, que havia estat tan ofensivament vigorós. Per això és robat, aquest temps, i no retrobat com ho era per a Proust, perquè és una prolongació guanyada al precipici i contra la temptació mateixa de llan-

çar-s'hi; perquè és un temps que fàcilment, sense el solc que deixa en l'escriptura, podria no haver existit. Apunts miraclers, podríem dir-ne, sorgits en els confins del no-res, però no per aquest motiu abstrusos, pessimistes o repapiejants, encara que la mort, inevitablement, s'hi fa més present que en altres dels seus papers. La del pare, per damunt de tot, explicada amb el detall implacable i descarnat que només és permès a un fill, però també la de Francesc Vallverdú, Montserrat Roig, Sergi Beser, Ramon Barnils, Jordi Castellanos, tots els amics que l'han anat abandonant pel camí, cada un dels quals propicia una mirada retrospectiva cap a un projecte compartit, un viatge, una trobada, a través dels quals conjura l'impossible per retornar-los vívids, d'una corporeïtat fantàstica i exultant. Quasi sentim Montserrat Roig confessant enjogassada que el que més li agradava del món era "la cardamenta".

L'amistat, si ho poguéssim formular així, és un dels temes centrals d'aquest diari de Feliu Formosa. Poques vegades una mostra tan inqüestionable de l'anomenada literatura del jo ha estat tan plena d'invitacions al tu. Gairebé totes les persones que esmenta al llarg del llibre, i exceptuant les filles i la dona, que pertanyen a una altra categoria d'afectes, són introduïdes amb la paraula "l'amic tal", "l'amiga tal altra". Tots

són amics, d'una parcel·la particular cada un d'ells, d'un moment determinat de la seva vida que ha perdurat en el temps; tots l'han acompanyat en una circumstància o una altra, a la universitat, al teatre, en la militància al PSUC, en el món editorial, fins i tot a la fonda o al cafè, perquè també han acabat sent amics, i dels bons, l'Antonio i la Pilar, que regenten una taverna prop de casa seva, i en Xavi d'aquest bar de Terrassa que encarna la millor felicitat imaginable condensada en una tapa d'olives amb vermut. Que poc que costa de creure que tingui per amics veritables una tal multitud: és una prova més de la magnífica collita que Formosa fa brotar per allà on va.

Continua havent-hi lectures que li coneixíem dels diaris anteriors: Kafka, Anaïs Nin, Thomas Mann, Pavese, Rilke i, sobretot, Bertolt Brecht, omnipresent fins i tot en el record, com una presència obsessiva des dels orígens i al qual, per una espècie de mimetisme extravagant, Feliu Formosa cada vegada tendeix a assemblar-se més: cap romà, cabells arranats, mirada encongida i alhora penetrant. Alguns hi són a la manera d'ancoratges per confrontar-hi una vellesa equivalent a la seva, com *Il taccuino del vecchio*, de Giuseppe Ungaretti, i l'estimada Rose Ausländer, invocada aquí en un poema escrit als vuitanta-dos anys des de la residència geriàtrica

de Düsseldorf que demostra amb quina força una poeta a l'ocàs continua lluitant contra la trivialitat. D'altres hi irrompen en un acte d'amor, com el sard Salvatore Satta, que Feliu Formosa llegeix perquè escriu des de Nuoro, a poc més de cent quilòmetres d'on viuen la seva filla Ester i el seu company Nico, o per afinitats culturals, com el poeta alguerès Rafael Caria. Qui hi busqui el fragment polèmic o controvertit, també l'hi trobarà. La lectura dels *Diaris* de Ricard Salvat, per exemple, l'incita a valorar els "tics autoritaris" i el ressentiment que al seu parer predominaven en el caràcter d'aquest referent indiscutible del teatre català. Però ho fa amb un tacte, amb una cura tan delicada de no precipitar-se cap al pendent de la venjança o la simple maldat, que més aviat sembla voler-li esmenar la plana.

Per fora, només a la superfície, aquest diari podria ser pres com l'entreteniment d'un jubilat, aferrat a la rutina de la seva "petita caminada diària", entrant i sortint de la consulta mèdica, prostrat davant el televisor per seguir una sèrie de sobretaula que, de tota manera, el comença a fastiguejar. Però Feliu Formosa, per entendre'ns, no és un jubilat com els altres. Encara és un home d'una activitat a estones frenètica, que assisteix a recitals i conferències, que continua traduint obres meravelloses,

que acompanya i aconsella tants escriptors joves, que es rendeix a la sensualitat de les dones, que rep premis i reconeixements constants. Els estereotips defallents i una mica depriments de la vellesa hi són, per descomptat (les xacres, les pastilles, la por), però continua sent l'escriptor que observa, també aquestes servituds, amb un sentit molt afinat de la mesura per discernir quina quantitat de sordidesa i de ridícul pot tolerar el lector. La disposició per al record, un altre dels atributs de la vellesa, hi és en canvi invocada sovint, amb qualsevol pretext, procurant fer atenció a esdeveniments que puguin despertar interès en els altres, o bé per millor comprendre el context de què parla, o bé a ell mateix en aquella situació passada; a vegades, reprenent escenes ja referides en els diaris precedents, per aportar-hi un punt de vista nou, un matís, una coda, com si ajudés a tancar un cercle, o, al contrari, per introduir-hi un element completament inèdit: el servei militar a la Molina amb Luis Marquesán, a qui Jaime Gil de Biedma anava a visitar conduint el seu imponent cotxe blanc, o unes inicials pudoroses que, després de tants anys, finalment es despleguen i revelen, enmig d'un episodi de vodevil, el rostre extraviat d'una dona.

"Pèrdues i records", ho resumeix Feliu Formosa al final del diari. És una síntesi bas-

tant exacta del que ofereix *El temps robat*,
que es llegeix, com passa amb tants dels seus
llibres, amb el convenciment que per a nosal-
tres no és sinó un temps guanyat.

EVA VÁZQUEZ

Pagès editors

Setembre de 2014

Inicio aquest nou diari quan compleixo els vuitanta anys. Després de traduir *Devocionari domèstic*, llibre de poemes de Bertolt Brecht, i d'escriure *Sense nostàlgia*, un text en què rememoro la meva infància i adolescència entre l'any 1934 i el 1952, he passat uns tres mesos dedicat gairebé exclusivament a la lectura. Com sempre, he llegit molt i també he reflexionat sobre la meva edat, recordant sovint aquells versos de Pere Quart: "... que no t'adones que són massa/ vuitanta anys per a un home sol?". He procurat que la consciència de tenir molts anys repercutís el mínim possible en la meva condició física. Vull dir que em calia evitar que aquesta consciència comportés una somatització i em fes actuar i moure'm més feixugament del necessari. En alguns moments, tot fent la meva petita caminada diària, m'ha semblat que anava perdent agilitat, i en això, l'actitud mental hi té més a veure que les condicions físiques reals. Camino amb normalitat i, de moment, la meva salut es va mantenint després de superar un càncer de còlon el 1994 i un de pròstata el 2004. Han passat vint i deu anys, respectivament. Les revisions posteriors a la radioteràpia i a les injeccions hormonals s'han anat espaiant. Sembla que la dar-

rera revisió oncològica anual serà ja l'última després d'aquests deu anys. Recordant un dels poemes del meu últim llibre, diria que em trobo a l'època de l'"encara": "Encara treballes?". "Encara estàs prou bé"... Són frases que la gent et diu i que et creen un cert malestar. Una cosa que "ja" no faig és escriure poemes. En una entrevista que l'escriptor i amic Joaquim Armengol va fer al poeta Juan Luis Panero uns mesos abans que morís, Panero deia que després de fer els setanta anys, la poesia l'havia abandonat i que se sentia fortament deprimat i escèptic. Després de llegir aquesta entrevista, em van venir ganes de conèixer i tenir alguna conversa amb Panero, que residia a Torroella de Montgrí. Per mitjà d'uns amics, vaig obtenir la seva adreça i el seu telèfon, i em va semblar que ens unien algunes coses. Per exemple, la nostra comuna amistat amb Joan Vinyoli (Vinyoli estimava Panero i me n'havia parlat més d'una vegada); en segon lloc, el fet que a mi, pel que sembla, també m'ha abandonat la poesia: el meu últim i dotzè llibre de poemes és de l'any 2006. Vaig anar endarrerint, potser amb una certa por o reserva, aquest possible contacte amb el poeta castellà fins que vaig llegir la nova de la seva mort. Cal afegir que admiro la poesia de Panero, directa i intensa, com també la seva prosa assagística. I estic segur que si l'hagués arribat a conèixer personalment, ens hauríem entès.

En Barcelona —1983— un mediodía de espesa primavera,
me abre la puerta de su casa, apoyado en un bastón,
Joan Vinyoli y hablamos, frente a unas copas,
de Cernuda y de Eliot.

Todo empieza, se pierde, recomienza.
Derrumbados edificios de una vieja ternura,
frágiles sombras, sílabas secretas,
tercos signos en un papel manchado,
fuegos fatuos que el recuerdo convoca,
galería de fantasmas que esta noche recorro.

* * *

Un dels meus llibres de poesia es titula *Al llarg de tota una impaciència*. El títol prové d'un vers de Paul Celan: "Eine Ungeduld lang". Durant els darrers dos o tres mesos he estat dominat per una impaciència que, pel fet de no desembocar en cap projecte d'escriptura, em submergia en una mena de paràlisi angoixant. Com he dit en el text precedent, he llegit molt, però m'he sentit inútil, esgotat, i en molts moments m'ha passat pel cap la idea que tot el que era capaç de fer ja ho havia fet, que la meva vida activa havia arribat a un final. A aquest estat d'ànim s'afegia un canvi substancial en els meus hàbits: els viatges entre Barcelona, on tinc el meu estudi (ampli i amb tots els meus llibres i els meus quadres) i la ciutat d'Igualada, on passo llargues temporades perquè l'Anna, la meva dona, hi ha habilitat un magnífic pis

producte d'una herència. Cal agrair-li la deferència de dedicar-hi un espai per a mi, un lloc on jo pugui treballar, i és el que ara estic fent. De tant en tant, però, em desplaço a Barcelona i procuro passar al meu estudi del barri de Sant Andreu tants dies com puc. És cert que aquest anar amunt i avall no és gaire favorable, tot i que el trasbals ha de notar-se menys si tinc una feina que tant puc fer en un lloc com en l'altre. Des d'Igualada, doncs, he iniciat aquest diari que no sé si acabarà servint per a res. No veig, però, cap altra alternativa que insistir i continuar escrivint.

També penso sovint en els amics que ens van deixant (Termes, Castellet, Vallverdú, Vallcorba...). I sento una tristesa especial per la pèrdua recent de Francesc Vallverdú, que tenia un any menys que jo. Ens vam conèixer a la universitat, abans que ell entrés a treballar a Edicions 62 com a redactor editorial. Va començar també a escriure poesia, dins el corrent aleshores definit com a "social" o "realista històric". Això ha fet que durant molts anys la poesia de Vallverdú caigués en un oblit que ara considero immerescut. I diré per què. Fa un parell d'anys Vallverdú va reunir i publicar la seva poesia completa en una editorial mallorquina, no a l'editorial on havia treballat sempre, i això em va permetre revisar-la a fons. Evidentment, hi

trobem poemes que es poden considerar de temàtica social, però en el conjunt de l'obra predomina un contingut cívic i molt sovint satíric que l'emparenta amb Pere Quart, el mestratge del qual ell no va negar mai. El domini de l'idioma i de tota mena de recursos estilístics hi és notable, i resulta impossible no veure-hi també la presència dels nostres clàssics del segle d'or. Fins i tot en alguns poemes clarament de circumstàncies, el domini de la tècnica i la riquesa verbal són d'allò més notables. Tot això em va sorprendre molt favorablement, perquè jo havia estat dels qui havien menystingut, per una mena d'inèrcia i desconeixement, la poesia de Vallverdú. No sé si això que dic farà que es revaloritzi la seva obra. No sembla fàcil. Els prejudicis històrics i els viaranys per on ha transcorregut la poesia durant els darrers anys no em fa ser gaire optimista sobre això.

El meu amic Francesc era una persona d'una gran simpatia, un home bo, accessible i treballador, que va fer així mateix un gran treball sobre lingüística, amb uns quants llibres i la seva feina com a assessor per a la llengua a TV3.

A l'inici de la dècada dels anys seixanta, en retornar de la meva estada d'un any i mig a Heidelberg, vaig començar a escriure en

català. De Heidelberg duia un petit text sobre el teatre alemany escrit encara en castellà. És el text inicial del meu llibre *Per una acció teatral*, passat ja al català. En aquests anys, tot el que escrivia passava per les mans de l'amic Vallverdú, que m'hi feia les correccions imprescindibles. Per mitjà d'Edicions 62 i a partir de la meua feina com a traductor, els meus contactes amb ell eren freqüents i jo admirava la seva competència com a redactor editorial, com a lingüista i potser encara no tant com a poeta. El contacte es va perdre ja fa uns anys. El veia només de tant en tant. En recordo dues vegades. A la Biblioteca de Catalunya, en companyia de l'amiga Cinta Massip, bona lectora de poesia, vam fer una lectura amb abundants comentaris meus sobre l'obra d'Agustí Bartra. Entre el públic, a la primera fila, hi havia el Francesc, cosa que em va intimidar una mica. En aquests casos, una persona que et pot jutjar amb bon criteri sempre fa un cert respecte. La lectura va funcionar molt bé, i després vaig tenir l'oportunitat de comentar-la amb el Francesc, bon coneixedor de Bartra i autor d'un llarg pròleg per al primer dels quatre volums de l'obra bartriana. Com sempre, vaig poder gaudir de la seva simpatia i de la manera com formulava els seus judicis. Tenia aquella *Naivität* que tant valora Bertolt Brecht.

© dels textos: Feliu Formosa Torres, 2018

© del pròleg: Eva Vázquez Ramió, 2018

© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2019

carrer Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida

editorial@pageseditors.cat

www.pageseditors.cat

Primera edició: gener de 2019

ISBN: 978-84-1303-052-4

DL: L 10-2019

Impressió: Arts Gràfiques Bobalà, S L

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.